

Társadalmi program.*

Engedje meg, tisztelt Szerkesztő úr, hogy a Majláth József gróf által e folyóirat utolsó számában fölvetett kérdéshez én is hozzászóljak. Örülök, hogy az eszmét oly ember vetette fel, a ki elmélete helyességét tettekkel is hajlandó bebizonyítani, a mint hogy már tényleg a tettek mezejére lépett, a mint azt a Bodroghözön megindult társadalmi mozgalmakból** örömmel láttam. E mozgalmak megindítója a a fenti cikk írója volt; de részt vesznek bennük olyanok is, kik eddig a társadalmi feladatok iránt érdeklődni

Lásd Majláth József grófnak a *Magyar Gazdák Szemléje* augusztusi számában *A falusi jólét emelése* című cikkét, mely külön lenyomatban a fenti cím alatt jelent meg. A bodroghözi jótékony nőegylet megalkulása s a mi ennél is fontosabb: a szövetkezetek szervezése a falvakban mindenfelé.

hajlandók nem voltak: lethargiájukból a múlt tavaszi parasztzendülés rázta fel, sőt a mi azelőtt hihetetlennek látszott: tette is serkentette őket. Ebben állott annak üdvös visszahatása a vezető osztályra. A parasztság pedig talán kijózanodott tőle. Legalább erre vall az a nyugalom, mely némelyeket aggodalommal tölt el; a vihar előtti csönd az, attól félnek. A mint én e népet ismerem, nem az. Egyszerűn beletörődés sorsába. Az elbolondított nép belátja, hogy elámítottak; az ígért fellegvárak, a földosztás helyett a beszállásolt katonaság mindenét fölette: magtárkája, élésládája kiürült; disznaját leszúrták, tinóját levágták; még meg is büntették. Annyit belátott, hogy ezen az utón nem boldogulhat, de helyzete nem javult, az adó, ártér, uzsora nyomása nem enyhült, a boldogulás vágya pedig már fölébredt benne, s így, ha valaha, most hajlandó ezt egyéb uton is keresni. Ezt a kedvező alkalmat elszalasztani végzetes hiba lenne; ezt a kedvező lelkiállapotot a vezető osztálynak a maga jól fölfogott érdekében föl kell használnia; a nép vágyait, hajlandóságát olyan mederbe terelvén, melyben az a társadalmi egyensúlyt meg nem bontja s a társadalom békéjét

nem veszélyezteti. Jobb, ha ezt a munkát a vezetésre hivatott osztály vállalja el, mintha a népet újra magára hagyva, az újra kész prédájává lesz az élelmes bujtogatóknak. Néhány hét még s a mezei munka bevégeződik; a mezei munkás a falvakba szorul, megkezdődik az ősz s a hosszú téli idő, mikor a külső munka kevés, kereset is ritkán akad. A társadalmi munkásságnak épp ez lesz a legjobb ideje; ezalatt kell elhíntetni a jó magot; mert ha a vezető osztály most a magvetést elmulasztja, majd jön a konkolyhíntő; a parlagon hagyott mező pedig, ne csodáljuk, ha majd csak dudvát, bogáncsot terem. A mulasztásból elég volt eddig. Most már itt a tettek ideje.

A kérdés az, a mi viszonyaink közt s a mi népünk eszejárását ismerve, mennyit és mily alakban lehet megvalósítani abból, a mit Majláth gróf a külföld belátóbbjainak nyomán javasol? Mert a mi népünk nem vészibe, a mi eszejárásával ellenkezik; ily esetben minden fáradság hiába való; biztos kudarc a vége, az pedig a legderekabb dolgot is megöli.

Ebből a szempontból óhajtok a dologhoz szólni. Remélem, lesznek mások is, a kik bővebb tapasztalattal

járulnak majd a kérdés helyes megoldásához.

Legyen szabad nekem is Röscher szép szavait idéznem: „A parasztság a nemzet fájának gyökere; a korona virágai, levelei és ágai, sőt maga a törzsb is elhalhat, de ha a gyökérszet egészismét megijodhatik. Ám hol a gyökér nem sokat ér, az egész fa is kivesz.” Vajjon ki vegye ezt inkább szívére, mint mi? Holott a mi közép osztályunk, a nemzet törzse, pusztulófélen, a korhadás végső stádiumában; csak a megyei telekkönyveket, csak a hivatalnokok névsorát kell végignézni: a ki tegnap független birtokos volt, ma függő hivatalnok, a birtok pedig jött-ment kézen: a mi arisztokráciánk, a születés, vagyon és részben a szellem arisztokráciája is — a nemzet virága — szellemben idegen, nem érzi magát egybeforrtnak a nemzettel, a nemzeti ideálok nem hevítik, a nemzeti törekvések iránt közömbös, kozmopolitának vallja vagy érzi magát. Van-e nemzet, a melynek több oka van azt a gyökeret félteni, az elszáradástól megóvni? A magyar közép osztályt meg nem menti semmi; arra a nemzeti megújhodás nagy életfolyamatában számítani nem lehet; a leg-

első tízezer nemzeti szempontból még úgy se számít: a kimerült magyar faj megújulása tehát csak egyetlen tényezőtől: a föld népétől várható, ha az romlatlan erkölcsében megmarad.

Ezért életkérdés a nemzetre, hogy a parasztság el ne pusztuljon, hogy az erőben gyarapodjék, hogy az erkölcsét s a szülőföld rögéhez való ragaszkodását s apai hagyományát épen megőrizze.

Ezzel áttérhetünk a gyakorlati teendőkre.

I.

Nálunk a vidék még nem néptelenedett el annyira, mint pl. Angliában, a hol a mező a rajta élő munkást táplálni nem bírván, a szántóföldet legelőnek hagyják; a marha őrizetére egy-két ember elég, a többi vándorol a városokba s szaporítja az elégedetlen napszámosnép számát. Nálunk ma még nincs így; de a folyamat már megindult: az igények megnövekedése, a földbirtok terhe egyre többeket csábít a városi életre; a ki katonáskodva vagy cselédkedve a városi élet kényelmét és szórakozásait megízlelte, nem könnyen szokik vissza a falusi élet nyomorába, nélkülözésébe. *Sohnreynek* igaza van: *rajta kell len-*

nünk, hogy a paraszt nyájas, barátságos otthon tudjon teremteni magánál.

De hogyan? Ez a kérdés.

Ennek két feltétele van: egyik az, hogy a nép jóléte emelkedjék: másik az, hogy a szükséges bútort s egyebet tisztességes kereskedő útján szerezhesse be.

Ma a dolog úgy áll, hogy a tágabb ház,* csinosabb bútor, tisztább ruházat, jobb élelem az adósságcsinálás forrásává válik s a parasztot az uzsorás körme közé juttatja, mert a megnövekedett igényekkel a jövedelem növekedése nem tart lépést. A paraszt többet költ, de többet nem keres. A különbséget adóssággal fedezi. Hová visz ez? Arra a választ megadja Bereg és Máramaros. Mig tisztességes falusi kereskedőosztály nem lesz, addig a paraszt-otthon kényelmesebbé nem válhatik. A bútort, a ruhaneműt, a világítót, részben az élelmiszert is a falusi szatócstól veszi,

* A mi a lakóházat illeti, erre nézve csak egy körülményt említek fel: gazdaguradalmakat tudok, a hol a konvenciós cselelétség úgy van elszállásolva, hogy egyetlen szobában két, három, sőt négy család is lakik gyermekestül, felnőtt leányostul, tyúkostul, malacostul. Ezt külföldi ember el nem hinné. Hova lesz itt az erkölcs, hova az otthon, hova a testi, lelki tisztaság?

vagy a vásári közvetítőtől, ki a selejtes, kimustrált, silány portékát méregdrágán sózza nyakába; mert a kész bútort nem mindig maga az iparos viszi a vásárra, ki sokszor adós maga is és festékért, fáért, s egyébért készítményével fizet; a busás hasznot pedig a hitelező rakja zsebre. Vásárkor a paraszt többnyire már pálinkás fővel vásárol; sokszor azt se tudja, mit vesz meg; az élelmes eladó ott csalja, a hol akarja. Néha a rossz portéka árával adós is marad: bornyucskáját, lencse-termését köti le érte s itt megered a természetben való uzsora minden neme, minden fokozatban, egész a beregi netovábig.

Jó tanácscsal, tettel a jóakarata úriember, uriasszony enyhíthet a bajon. De azon segítve csak akkor lesz, ha a nép jövedelmét emelik s ha a tisztességes falusi kereskedelem kifejlődik.*

* A mi egyáltalán nem lehetetlen, csak a jóra való kisvárosi polgárt kell felbuztatni, hogy fiát kereskedőnek adja; a polgári iskolák tervezett reformja, ha okosan viszik véghez, lendíthet ezen is. Csakhogy aztán annak idején pártolni is kell az ilyenből való derék, magyar kereskedőt, még ha nem oly alázatos is, mint a mai szatócs, a ki minden gorombaságot zsebre rak a tekintetes, nagyságos uraktól, csak haszna legyen belőlük.

A jövedelem emelésének két módja van : egyik pozitív, másik negatív. A pozitív a kereset szaporítása s a termelt anyagok jobb áron való eladása. A negatív a termés elvesztegetésének megakadályozása. E két utóbbit a szövetkezetek útján, lehet elérni, a melyek hitellel látják el a szegény embert s így az nincs kiszolgáltatva a falusi uzsorásnak és kapzsi közvetítőnek. A terményértékesítő szövetkezetek pedig lehetővé teszik, hogy terményeiket, növendékmarmháját a legkedvezőbb időben s a legjobb áron adja el. Fontos ez is. De szinte még fontosabb a kereset emelése.

Ennek csak egy módja van: a *háziipar*. Nem mindenütt kell azt megteremteni. Sok helyütt már megvan, csak egy kis istápolásra szorul. Bodrogközön a cigándi asszony egész éjjel a szövőszékben áll; hajnalra kész a gyékény s annak az árából veszi a selyemkendőt. A komárom megyei Hétfényben az asszonyok téli esteken ott görbédnek a szita kávájára feszített vászon felett, kivarrják bele a legfinomabb mesterkélést s bekeresik vele a pántlikára, csipkekendőre valót. Pedig ki veszi meg kezök munkáját? Többnyire az élelmes szatócs, ki alig juttat nekik munkájuk fejében egy-két

krajcárt s maga rakja zsebre a bőséges nyereséget; mert a munka finom, örömet megfizetik a városiak. A csallóközi nép is gyékényt sző, hálót köt; a bodrogközi asszony sző, fon; a népies iparnak százféle nemét űzik az országban szerte-széjjel; mégis gyékényre, házivászonra milliókat adunk a külföldnek s varró, szövő parasztságunk nyomorral küzdenek, mert nem minden vidék találta még meg Gyarmathy Zsigánéját, a kinek Kalotaszeg szorgalmas népe virágzó jólétét köszöni.

Ez az a tér, a hol uriasszonyaink és azok férjei a nép anyagi boldogulásáért legtöbbet tehetnek. A vidéki nőegyletek vegyék kezükbe a háziipar ügyét. Lehetetlen, hogy alkalmas embert ne találjanak, a ki a dologüzleti részét helyesen tudná intézni. Uriasszonyaink pedig a maguk falujában nézzenek utána a dolognak. Gyűjtsék össze esténként a dolgozó asszonyokat, hogy világítóra ne kelljen költeniök, mint a hetényi kálvinista papné évek óta teszi; lássák el őket jó tanácscsal, irányítsák ízlésüket, szerezzenek nekik munkát, használják tel összeköttetéseiket a fővárosi kereskedőkkel; évente $2\frac{1}{2}$ millió vándorol ki hitvány géphímzésért az ország-

ból; nem jobb lenne-e ennek itthon maradni jó kézimunkáért? Férjeik pedig vessék latba befolyásukat kereskedőknél és bankoknál a jó munkanyag szolgáltatása s a szükséges hitel érdekében. Kosárfonásból, faragásból a férfinép is láthatna egy kis pénzt. A slöjd-iskokákat nyakrafőre készülnek szervezni. Néhány év alatt már látni lehet az eredményt. De addig is támogatni kell a létező népies ipart. A mit Erdélyben még szegény Baross megkezdett*, azt ki kell terjeszteni az ország egyéb vidékeire is. A z iparfelügy élők segíthetnének ebben. Okos, jóízlésű uriasszonyok felügyelete alatt, derék, életrevaló magyar emberek kezében a brassói mintára szervezendő bazárok egész vidékeket felboldogíthatnának.

És ha a nép érezni fogja, hogy az értelmiség rajta segíteni tud is, akar is, önkényt fog szavára hajtani. Ez lesz a szociális betegség igazi orvossága. Nem a statárium. Sem a katona-beszállásolás.

* Brassóban állandó, nagy forgalmú háziipar bazar van, melynek derék vezetője, Csorba Samu, tősgyökeres magyar ember. A virágzó vállalat csattanó bizonyítéka annak, hogy a magyar ember is tud jó kereskedő lenni, ha akar.

De lássuk Sohnrey többi javaslatát:

„*Az uzsora elleni védelem szempontjából a falusi népnek hathatós jogvédelemben való részesítése.*” Mit mondana még Sohnrey, ha a ruthének közt járt volna?! Bár, mint egy pozeni földbirtokostól hallottam, a lengyel határszélen nekik is vannak Schwarz Dávidjaik s a nép nincs messze a máramarosi állapotoktól.

A jogvédelem nem elég. Preventiva is kell: a hitelügy rendezése szövetkezetek által. *A szövetkezetek alakítása* — ez a legsürgősebb teendő. Bűnös hanyagság terheli itt a vezetőket. Tudok egy esetet, a hol a szegény falusi tanító sok küzködés után létrehozta a szövetkezetet; elnökké a plébánost választatta s az egy álló év alatt egyetlen egyszer sem jelent meg a gyűléseken. Holott Franciaországban épp a plébánosok éltető lelkei a szövetkezeteknek, mert tudják jól, hogy minden egyéb emelkedésnek az anyagi boldogulás az alapja. Ma, mikor a polgári házasság törvénybe iktatása úgy meglazította a kapcsot a lelkipásztor és nyája közt, nem érthetetlen-e, hogy a kínálkozó kedvező eszköz e kapocs megszilárdítására fel nem használják?

A mint a hitelszövetkezetek meg-

szilárdultak, azonnal létesíteni kell a *beszerző és értékesítő szövetkezeteket* is. Tirolban tenyészállatok beszerzésére alakult ily szövetkezetek megkényszeríték a marhatartó gazdák vagyónát. Angliában a termelő és értékesítő szövetkezetek száz meg száz munkáscsaládnak adnak kenyeret.

Az ily szövetkezetekben való tényleges részvétel azonban nem csupán az anyagi boldogulás szempontjából fontos: sokkal becsesebb erkölcsi hatása a résztvevőkre. Ez az a tőke, melynek gyarapítása nálunk a társadalmi rothadás mai fokán a nemzetnek a lét és nemlét kérdése.

Sohnrey programjába az asszonyok és leányoknak háztartásra való betanítását is fölveszi. Ennyire mi még, hál Istennek, nem jutottunk. A mi népünk asszonyai még mind tudnak sütni, főzni, mosni, vasalni. De már a szövés-fonás sok vidéken megy ki a divatból; a ruhavarrást pedig varróné végzi, többnyire a falusi sziatócs lánya; s így nem csoda, ha a hitvány vásári rongy megvarrása többbe kerül, mint maga a szövet; a jó, erős házivászon helyett pedig agyonklór-

meszezett, silány bolti portékát vesznek, a mi a ránézéstől is szakad, hogy a munkásember csak ruhára keres.

Tehát sok a tenni való. *Uriasszonyaink oktassák cselédjeiket a varrásra; a hol lehet, a szövésre-fonásra is.* Lásdák el őket s a falubelieket jó tanács-csal. Látogassanak el az iskolába s a tanítónővel egyetértőleg tanítgassák a kis parasztleányokat, de a nagyokat is a ruhavarrásra. A kezdet nehézsége ne riaszson vissza senkit.

Munkaközben aztán sok mindenre nyílik alkalom; akkor lehet egyet-mást szóba hozni; egészségügyi, erkölcsi s egyéb tanácsokat adni, szóval, a jó magot hintegetni: s a munkás lélekben az többnyire meg is fogan.

Fontos javaslat az iszákosság megakadályozása (korcsmák reformálása). Bocsánatot kell kérnem Sohnreytől, de én a tiltó intézkedések gyógyító hatásában nem hiszek. Eltiltjuk a munkásembert az italtól? Jó. De akkor adjunk neki helyette más élvezetet.

A kérdés az, mivel lehet a tanulatlan, egyszerű embert úgy elmulat-tatni, hogy az neki a korcsmát pótolja?

Mi is a korcsma a szegény embernek? A mi nekünk a színház, a hangverseny, a cigány, a kártya: elfelejti vele a mindennapi élet nyomorát, gondját; mi g a mámor tart, addig nem érzi szegénységét.

A moralisták többnyire csak hátrányát látják a korcsmázásnak: az anyagi és erkölcsi züllést, a mi nyomában jár; megfejtkeznek arról, hogy az egy lelki szükségletet elégít ki. *A munkában elkenyszeredett léleknek szüksége van a felejtésre, a mely alatt a lélek ruganyosságát visszanyeri.* Erre legkényelmesebb, mert legkönnyebben hozzáférhető, az ital. Ahhoz nem kell se testi, se lelki ügyesség; ahhoz elég a tót napszámos szellemi képessége is. Az úriember néha iszik, hogy felejtson, de többnyire kártyázik; ez már több gondolkodást igényel. A művelt lélek a színházban, zenében leli kielégítését s a nemesebb élvezetben felejtí saját nyomasztó gondjait.

A parasztészjárás egyszerű. Ha az italnyujtotta mámort elvesszük tőle, gondoskodnunk kell egyszerű szórakozásról, mely az ő lelkületének megfelel. Az olvasókör jó, de nem elég. Az italokozta fizikai hevületet nem pótolja. Játékokat kell szervezni. Lapdázni minden magyar ember szeret.

Versenyfutás, birkózás a fiataloknak, a mit nézni öröm az öregeknek is. De kell adni munkát a képzeletnek is. Az olvasóköri könyvek ne csupa erkölcsi történetből álljanak, hanem legyen bennük szép tündérmese, játszói találmese is. De az egyszerű, naiv parasztlélek egyébben is kedvét leli; látták a parasztokat, mikor a csepürágó szemfényvesztéseit csinálta? — Mikor a vándorkomédiás vastag, darabos tréfáit előadta? — Mikor a betlehemesek a betlehemi jelenetet eljátszották? Ez mind kedves a parasztnak, főképp ez utóbbi, a hol ő maga néző is, szereplő is.

Nem részletezem tovább. Csak jelezni akartam, mivel lehet a korhelykedést ellensúlyozni. Mivel a lélek meglevő erejét elfojtani nem lehet, más, helyesebb irányba kell azt terelni — ennyi az egész. Uriasszonyaink és úriembereink ne sajnálják a nép lelkét tanulmányozni. Sok dolognak nyitjára fognak akadni akkor, a mivel szemben eddig tehetetlenek voltak.

De azok a színelőadások ne kothurnusban járó tudákos moralitások legyenek, hanem egyszerű, vaskos vagy játszói tréfák, vagy akár tragikus esetek naiv, egyszerű ábrázolása, ugy,

a mint az az ő észjárásuknak s egyszerű érzéseiknek megfelel.*

A vasárnap megtartására a felsőbb rétegekben is szükség volna. Az angolok vasárnapját senki sem nézheti megilletődés nélkül. Nálunk csak a zsidó tartja meg a szombatját. Egyébiránt mi csak névleg vagyunk keresztények. Nem tartjuk szükségesnek azt életmódunkkal is kifejezni. Gúnyolódunk a vallás felett, mert attól tartunk, minket nevetnek ki mások, ha észreveszik, hogy vallásosak vagyunk. Sose féljünk ettől! A francia köztársaság törvénynyel törülte el a vallásoktatást az iskolákból; s ma Paris legelőkelőbb szellemei azon tanakodnak, mikor kell a vallásoktatást megkezdeni, hogy az a lélekben erős gyökeret verjen? Mert

* Mikor az irodalomnak Pósa Lajosa, Gárdonyi Gézája, Sebők Zsigmondja van, nem is lehetetlen, hogy művészkéz alkosson naiv színjátékot. (Ezt pedig ok ne vegyék kicsinylésnek. Ellenkezőleg: a világ legremekebb munkája, a biblia, a nép számára íródott. Megtisztelem őket azzal, ha azt teszem tel, hogy tudnak a nép számára írni, mert a nép is olyan gyermek, a kinek csak a legjobb elég jó.) S miért ne szerepelhetne abban Mackó úr és Bóka-koma is? A nép lelkiületére holtig gyermek; játszi képzelete ki tudja tölteni a hézagokat s Zubolyban kész oroszlánt látni ma is.

látják, hogy vallás nélkül az ut a Panamához s a Dreyfuspörhöz vezet. Ezen okulhatunk mi is s nem árt, ha az okos, józan angol példáját követjük, a ki büszkén vallja magát kereszténynek s ebédjét egész háznépével imádkozva kezdi és végzi. Nagyanyáink korában nálunk is így volt. Miért ne támaszthatnék föl a régi erkölcsöt újra?

II.

Még minapi felszólalásunk megjelenése előtt jutott nyilvánosságra Darányi miniszter szándéka, mely szerint a földművelő népnek a háziiparra való oktatását, valamint ingyenes népkönyvtárak felállítását tervezi. Az értelmiség jól fogja tenni, ha lemond a passzív közönről és tevékeny részvételével fogja támogatni az ügy munkáit, főképp a szervezkedés idején, a míg a nép csökönös maradiságával birkóznak. Az ügy mindnyájunk ügye és elég szép arra, hogy kedvéért kicsinyes ellenszenveinket leküzdjük és párttorzsalkodásainkat beszüntessük. Könnyen nem fog menni a dolog; mert a nép csökönös és nehezen indítható meg; még a saját javára célzó új dologtól is idegenkedik; sok-

szor bizalmatlan is a kaputos ember iránt — van rá oka elég. Mindegy. Annál szívósabb kitartással kell a jobbaknak dolgozniok. A bizalom meg fog jönni. De fődolog a vezető osztály tevékeny részvétele és komoly érdeklődése. A viszonyokat ismerők folyjanak bele az intézésbe; nehogy a jóakaratú kapkodás miatt valljon kudarcot az üdvös és következményeiben messze kiható kezdeményezés. Itt nem párt-érdekről, itt a nép jólétéről van szó. Azért kezdet fogva, ki-ki a mennyit bír, egyesült erővel, rajta!

A gazdasági olvasmányok terjesztése így téli időben nem lesz meddő, főképp ha akadnak, a kik a gazdembert gyakorlati tanácsosai képesek ellátni, sőt útmutatással is szolgálhatnak neki, pl. méhese, baromfityenésztése, gyümölcstermelése körül. A stájer faluk egyik fő közös jövedelmi forrása az utsaléi gyümölcshák termése. Egyszerre az ilyesmi nem megy; de lassacskán miért ne kezdhetnék mi is meg a munkát? Hallom az ellenvetést: A mi népünk nem arra való; nálunk az utsaléi fa termését ellopkodnák. Dehogv nem arra való; dehogv lopkodnák. Eleinte igen; de azután, a mint a falu népe erezni kezd, hogy az a mindnyájunk közös tulajdona.

a dolog természetéből kifolyólag, együttesen fogják gyakorolni az ellenőrzést, mint teszik a közös legelő, közös erdő ügyében; soha parasztembernek eszébe sem jut az eltilalmazott közös legelőre hajtani a tehenét; de a kölcsönös, éber ellenőrzés mellett ez lehetetlen is volna. A cigány-ságot pedig előbb-utóbb úgyis meg kell fékezni, mert azt lehetetlen tűrni, hogy egy egész életrevaló, szapora faj törvényen kívül éljen. Szívós kitarással célt lehet érni itt is; csak azt ne kívánja senki, hogy a változás máról-holnapra menjen végbe. A néplélek lassan működik; idő kell, a míg egy-egy új eszmével megbarátkozik és azt a maga eszejárásába beilleszti. *Thiel* szerint a falusi életet az jellemzi, hogy mindenki jobban elkülönítve él és nagy vagy kis birtokán független úr; kevesekben van meg a hajlandóság a szövetkezésre és a közös munkára. Ez igaz is; de csakis a falusi úriemberre. A parasztra ennek épp ellenkezője áll. Évek során volt alkalmam a falusi nép életét megfigyelni; akkor is, mikor még a formszerinti szövetkezetekről senki sem álmodott, mindig, mindent együttesen kezdték, együttesen végeztek; az egyéni kezdeményezésre nem is volt elég

bátorságuk: a szövetkezés ösztöne a parasztban megvolt mindenha — a mi természetes; a gyöngék szövetkezése ez az erős ellen; az érdekközösség fejlesztette azt ki az erőssel, a földesúrral szemben. A baj csak az volt, hogy vezetőjük nem akadt, a ki az ösztönt helyes irányba terelte s a közös erő kifejtést céltudatosabbá tette volna. Ebben is gyermek a paraszt. Gyermek nem veti magát alá jobban a közös játék törvényének, mint paraszt annak, a mit közös akarattal határoznak el. Az egyéni akarat úgyszólván megsemmisül. Egy-két izgága mindenütt akad; de a jóra való gazdák zöme mindig összefog és egy akaratot tesz, a mit közösen határoztak. Ezt jó lenne azoknak figyelembe venniök, a kik a nép vezetésére hivatottak és hajlandók. A nép ma is nagyon is közös életet él; tudása, tapasztalata mind közös, együttes szerzemény; a ki valamit tud, nem a maga kezére akar élni vele, de beleolvasztja a mindnyájuk tapasztalatába. Törvénye ez a népléleknek. És azokat a törvényeket nem ártana az úriembereknek jobban megfigyelniök. Eossz kocsis az, a ki lova természetét nem ismeri; s a mit kocsisunktól elvárunk, arra ne lennének képesek? Holott ha

mi bánunk rosszul gyepelővel, ostorral, abból nagyobb baj származhatik, mint egy kocsifelfordulás.

Sohnrey az ő programjába úgy rövidesen a kisedővást is fölveszi. Ehhez egy pár szót.

A statisztika bizonyossága szerint ma Európában alig vari életrevalóbb faj a magyarnál; a születések száma talán sehol sem nagyobb. Mégse gyarapodunk kellőleg. Miért? A válasz ott van a falusi temetőkben. A magyar faj zsengeje korán kerül a föld alá. Hét-kilenc-tíz gyermek közül alig nevelődik föl egy-kettő. A többi elpusztul idő előtt, mint a tudatlanságnak, tisztátlanságnak áldozata; sokszor a lelketlenségnek is. A magyar paraszt szemében a gyermek még nem az a féltett, dédelgetett, örömmel várt jószág, a mi a szász parasztnak az ő egyetlen gyermeke. Ha megvan, szeretik; de gondozásával nem törődnek. Nemcsak testi ápolása fogyatékos (az első hetek után alig fürösztik, tisztán nem tartják, táplálékára nem vigyáznak), de nem is ügyelnek rá. Faluhelytt mindennapi dolog, hogy kisgyerek leforrázza magát, lúgba esik; egy-egy kutbaesés föl se tűnik; ha pedig anyja a mezőn kapál, ő elalszik a barázdában, az ökrös szekér keresz-

túl megy rajta, apja-anyja alig veszi észre. Orvoshoz akkor viszik, mikor már a seb genyedésnek indul s ha valahogy mégis kigyógyul a gyerek, de nyomorék marad, nem törődik vele senki, kigunyolják, ide-oda lökik. Uriasszonyaim, íme, Önök előtt egy tág mező, a hol szívük-lelkük minden percben nemes munkát találhat.

A parasztgyerek sorsa néha még rosszabb: mikor az apja iszik. Falusi doktorhoz sokszor visznek oly gyereket, kit ittas apja agyba-főbe vert; öt hónapos csecsemőt láttam a nyáron, pici teste kékre verve, a pálcá helyén felhurkázva, kicsi arca összedagadva. A komáromi Monostoron egész család hülye, mert az ittas apa az áldott állapotban levő anyát elkínozta, ütötte, verte, a gyermekeket fülöknél fogva emelgette fel és lóbázta a levegőben, fejüket öklével verte és éhezettette őket. Elég. A toll vonakodik tovább írni e lelketlenséget. Pedig ilyen monostori család nem csak egy van. Az igaz, hogy többnyire oly helyeken, hová a jólelkű uriasszonyok testi-lelki sebet gyógyító keze el nem ér. Az a jóságos kéz még igen sok tennivalót talál szép Magyarországon. Az idő drága. Ne szalaszszunk el egy percet sem. Szelídítsük a nép

erkölcsét. Van rá módja mindegyikünknek.

Gyermekek elhagyatottságáról lévén szó, említsünk meg még egyet. E nyáron alig múlt el hét, hogy a lapok egy-egy falu leégéséről hírt ne adtak volna. Hol húsz ház, hol hatvan ház, hol az egész falu. És ez így van más esztendőkön is. Gazdákhoz, gazdák nejeihez szólok — minek részleteznem a nyomort, a mi egy ily tűz nyomában marad? Itt csak annak erkölcsi hatásáról akarok szólni. Mi az, mikor egy egész élet szorgalmának, iparkodásának, takarékoskodásának gyümölcse megsemmisül? Vajjon a lesújtott emberben mindig megvan a lelkielő, hogy felálljon és élete munkáját újra kezdje? A tűzvész miatt elzüllöttek példája mást mutat. Nem is az anyagi kár, a mi e gyakori tűzvészekben a legszomorubb, de az erkölcsi veszteség, az elcsüggedés, a mi a munkást a további erőfeszítésre képtelenné teszi. Ha az ilyen aztán felejteti itálnak adja magát, lehet-e csodálni? De mi lesz akkor a gyermekekkel? — Nem részletezem a dolgot tovább. Itt ma minket csak egy érdekel: hogy támadnak e tűzvészek? Száz közül kilencven esetben vásárkor, a mikor az egész

falu munkabíró népe vásárra tódul, a betegre, gyermekre rázárják a házat, a gyermek gyufával játszik, magára gyújtja a házat, odaég s mire a vásárosok rémulten hazaérnek, porig égett a falu. A falusi tűzvéseknek ez a rendes történetük.

És ezen ne lehetne segíteni? A kötelező biztosítás nem elég; az csak az anyagi kárt téríti meg, de a bajt meg nem előzi. Itt egyéb kell. *Kényszerfelügyelet a gyermekekre*, főképp vásári alkalmakkor, oly formán, hogy vásárral, búcsúkor maradjon otthon egy-két ember, egy-két asszony, a ki veszedelem esetén helyt áll és segíteni bír, vagyis inkább a bajt megelőzi. Törvényhatósági intézkedés kellene, mely a községi előljáróságot kötelezze az ily intézkedésre. De míg ez meg nincs, vájjon maga a józan ész és az önvédelem ösztöne nem vihetne rá a községeket, hogy a saját javuk érdekében maguktól tegyék meg, a mit l az okosság parancsol? A vezetőkre itt is vár munka. Ok mutathatják meg a népnek a segítség módját.

Maga a józan önzés ösztönözheti őket érié; a tűzvész épp ugy fenyegeti őket is, mint a szegény embert.

Mielőtt ezt a mai rapszodikus fel-

szolalást bevégezném, legyen szabad még egy kérdést fölvetnem.

Vajjon nőegyleteink a szorosabb értelemben vett jótékonyosság gyakorlása mellett (a mi nagyobbbrészt pusztán alamizsnaosztás s mint ilyen, a gyámolítottak erkölcsi öntudatát nem emeli) nem vehetnék fel programjukba a társadalmi működést is? A haladó kor magával hozza igényeit s megköveteli az intézményektől, hogy azok, ha elavulni nem akarnak, hozzájuk alkalmazkodjanak. Harminc éve, mikor a nőegyletek megalakultak, a szociális kérdés még nem létezett; akkor elég volt az irgalmasság gyakorlása. Ma a társadalmi kérdés uralkodik az egész vonalon, még a politikai tevékenységnek is ez lett súlypontja. Az idők szava követel. Hogy zárkozhatnának el az elől a közügy szolgálatában levő nőegyletek? A külföld már rálépett erre az útra. Svájc közhasznú nőegyesülete a társadalmi működésnek egész körét felöleli s az alamizsnaosztást lehetőleg mellőzve, fáradhatatlanul dolgozik a szegényeknek munka által és erkölcsileg való fölemelésén. A francia jótékony nőegyletek működésük súlypontját szintén a családok erkölcsi támogatására, a családanyáknak munkával való ellátására s a gyermekek

nevelésére vetik. Anglia nőegyletei évek óta figyelemmel kísérik az egyes szegény családok életét, felügyelnek a gyermekek neveltetésére, az elhagyott munkásleányok, a cselédek számára otthonokat szerveznek s az angol urinő vasárnapját a valláson kívül kizárólag társadalmi munkásságának szenteli. Mi az eredmény? Hogy svájci ember büntett miatt alig kerül esküdt-szék elé. Paris legnyomorultabb külvárosaiban a végzülésnek indult munkásnép erkölcs színvonala kezd emelkedni, a napszámos kezd tisztességes családi életet élni. Angliában, a hol a vidék ma már néptelen s a városi lakosság nagy tömege napszámjából él, az anarkizmus nem bír termő talajra találni. A szociális kérdést maga a társadalom oldja meg békés utón, a társadalmi kötelességek nemesebb fel-fogása és teljesítése által.

Bodroglközön a Majláth József grófné kezdesére alakult nőegylet már föl is vette programjába a társadalmi bajok gyógyítását; sőt ez irányban már munkához is láttak. A mit a bodroglközi nők megkezdték, azt miért ne folytathatnák a szomszéd megyék s a távoli vidékek női is, holott a baj mindenütt ugyanaz?

III.

E kérdésről még egyszer és utoljára. Betegség gyógyításáról van szó s az orvosságot kanálszámra szokták beadni. Ez a mai az utolsó kanál. Egy kis türelmet hozzá! S egy kis elnézést a forma iránt, a mely — forrongásban levő s még teljesen le nem higgadt eszmékről lévén szó — művészi nem lehet. De itt a forma mellékes is; a kérdés csak az: megvan-e az elmondandókban a tárgyi igazság?

Ezzel rátérhetünk a dologra.

Majláth gróf a falusi elemnek a városokba özönlését említi. Ehhez egy-két szót.

Nálunk a beözönlő elem kétféle: részint a köznépből, részint az értelmiségből kerül ki. Különböztessük meg e kettőt. A parasztot a kenyérkereset viszi a városba, meg a katonáskodás. Az urat olykor szinte a megélhetés; de többször az élvezet. Mily következményekkel jár rájuk a városi élet?

A viszonyok nem mindenütt egyformák. Brassóban például évről-évre mintegy 2000 csíki s másvidéki székely lány tartózkodik cseléd gyanánt, többnyire 16—22 éves korában. Ezek ott alig csiszolódnak valamicskét; de a városi divatot lassankint fölveszik s míg a házimunkában megügyesed-

nek, erkölcsükben többnyire megromlanak; bérüket azonban nem költik el; garast garashoz téve, összekuporgatják a kelengyére valót: akkor hazamennek falujukba, a városi gúnyát levetik; újra fölveszik a szöttes rokolyát s varottas ingvállt, azzal együtt az ott-honi szokásokat és a rokolyával paraszttokká válnak újra: férjhez mennek, szőnek-fonnak, kapálnak, aratnak. A városi életnek bennük alig marad nyoma; hacsak a lazább erkölcs nem. De ez se mindig. A rájuk szakadó sanyarú élet idő előtt megvéníti őket s azután a megélhetően kívül nem érnek rá egyébbel gondolni. Épp így tér falujába a székely legény is, néhány évi kocsiskodás után Bukarestben vagy egyebütt. S ez körülbelül mindenütt is így van, a hol a föld népe hagyományos szokásaihoz, viseletéhez és nyelvéhez szívósan ragaszkodik. Mindez immúnissá teszi a városi élet ellen, azaz inkább annak hatását csak időlegessé, mulóvá teszi. Ez történik a tótságon, az oláh s egyéb nemzeti-ségi vidékeken.

Sokkal rosszabb a helyzet az oly nagyobb vidéki városokban, melyeknek környékén maga a nép már elhagyogatta viseletét, szokásait; mert ott a népeletnek nincs meg többé az a

visszaformáló ereje, hogy az elvárosiasodott legényt, leányt a falusi erkölcsnek visszahódítsa; ily helyeken a városiselt elem a falusi életre nézve elveszett. Inkább ott ragad a városban, cselédkedve, szakácsnéul, dajkául, szolgál s miután erkölcsében lassankint megromlott, idővel többnyire végképp el is züllik. A városi élet kényelme a nehéz, kemény munkától elszoktatja; a városi élvezetekre rákap, a falu többé ki nem elégíti; megszokja a függetlenséget is — helyét kényekedvére csereberéli, gazdájának a legcsekélyebb okért fölmond s azután a szülői hatalmat sem hajlandó többé túrni; a legnagyobb ritkaság, hogy újra bele tudjon törődni otthona szűkös viszonyaiba és szigorú fegyelmébe; inkább visszamegy a városba s ott el is vész. Hogy a fővárosban mindez fokozott mértékben így vari, mondanom sem kell. A ki csak valaha e dolgok iránt érdeklődött, tudja jól, hogy ott évenként ezren meg ezren züllebenek el, kik egyszerű falujokat vesztükre oda hagyták; férfiak, nők egyaránt. Az ok világos: a falu lényegében mindig egységes erkölcsi szervezet, kölcsönös ellenőrzés alatt élő, kisdud társadalom, melynek törvényei ellen véteni szinte lehetetlen;

azonkívül megvan az a nagy előnye is, hogy a népszokások — lakodalom, fonó, stb. — a néplélek kedélybeli igényeit is kielégítik s így abban az egyensúly állandó. Holott a városi társadalom mobilabb, benne az egyén elszigeteltebb, hogysesem a kölcsönös ellenőrzésről s az összeségnek erkölcsi kényszeréről szó lehetne; a mi mulatság pedig kínálkozik, az zabolátlanabb, izgatóbb, hogysesem a lélek egyensúlyát meg ne zavarná; s a mi fő: *nem vegyül bele az a kegy elete s, érzelmi elem, a mi a falusi mulatságot mintegy megszenteli*, legyen az akár keresztelő, akár lakodalom, akár koszorúbehozatal, akár disznótor. Falun minden mulatság a kegyelet ténye, vagy a fáradtság jutalma; innen vidító, lelket erősítő hatása. A városi mulatság tisztán idegizgalom — innen nyomában a kimerülés, fásultság.

Ezt a szempontot azt hiszem, eddig még nem vették figyelembe. Pedig a kik a régi falusi élet helyreállítására törekcszenek, azoknak egyik leghathatósabb eszközül épp ez kínálkozik s az *új földesurak*-nak legvégzetesebb mulasztásuk talán épp abban rejlik, hogy a népéletnek ezt a rugóját kicsinyelve mellőzték.

Még csak az a kérdés, az ily vá-

rosban ragadt falusiból válik-e jóra való városi? Aligha. A városi élet bizonyos irányban gyorsabb észjárást, az ingerek, csábítások iránt való nagyobb ellentállást, bizonyos okos, előrelátó, józan önzést kivan; mindezzel a falusi csak ritkán rendelkezik. Az ő naiv fogékonysága, szívessége, hiszékenysége — a mi otthon erénye és előnye lett volna — itt veszedelmévé válik s kész prédájává teszi az élelmes kizsákmányolóknak. Az elzüllések nagy része is erre a forrásra vezethető vissza.

Nemcsak a köznépnél, de az értelmiségnél is. Lássuk ezt közelebbről.

Mi viszi a falusi úri embert városba? Egy kis részt a gyermeknevelés. A fiukat iskoláztatni kell; falun ezt nem lehet; az iskola-időre beköltöznek tehát, sokszor szűk, egészségtelen szállásba, kényelmetlenkedni; ott takarékosan élnek, társaságba nem igen járnak s alig várják, hogy falusi, kényelmes otthonukba visszazabaduljanak. Ez a józan, okos rész, ennek a város nem árt. A nagyobb rész azonban nem így vari. Megunta a gazdálkodást; megunta a vesződést a cselédséggel, a falusi néppel; inkább bérlőt fogad birtokába; inkább paraszt-ispánra bízta gazdaságát; maga pedig bemegy a városba, természetesen, családostul.

Vagy hivatalt vállal s ugy megy be. Az eredmény így is, ugy is egyforma. Falun kiseded jövedelméből úr volt. Az akar maradni a városban is. Ám a városi élet sokkal drágább. Ezzel nem tud számolni. Ott is jól akar élni, vendégeskedni. Összebb húzódni, kevesebb vendéget hívni restellne. Ahhoz jönnek a városi élet speciális igényei, a cifrább bútor, a költségesebb ruházat, a drágább cseléd, stb. Azután a lépten-nyomon kínálkozó élvezetek ingere; a vásárlásra való ezernyi csábító alkalom. A született városi ehhez hozzáfásult; de a falusi az ily csábításnak ritkán tud ellentállni. Ha városban él, többnyire túlköltekezik jövedelmén s akkor veszi észre magát, mikor már késő s az adósság nyakára nő. Ha azután falusi birtokára visszatér gazdálkodni, megnövekedett igényeit a falusi egyszerűség kielégíteni már nem képes, az elégedetlenség csiráját magával viszi; birtokában nincs öröme, mert azt a bérlő kiszípolyozta; évek telnek bele, a míg az épületeket újra jó karba helyezi, a földeket helyrehozza s elegendő marhát s más beruházást szerez; a parasztnép s a cselédség is elidegenedett, elvadult azalatt — a régi hangba nem tudnak bele találni; sőt a kör-

nyék társadalmában sem játszsza már a régi szerepet — azt más vette át zóta; s mindezen elkedvetlenedve, a teherrel küzködve — mert az adósságot fizetni kell — hiányzik belőle a tettvágy és akaraterő, a mivel régi tekintélyét visszaszerezhetné. Így mind jobban-jobban elfásul, a közügyektől visszavonul s átengedi a tért a jövevényeknek; ő maga a vidéki társadalomra nézve elveszett. Városi légkörben, felnőtt gyermekei pedig a falut többnyire nem szeretik, a nép sorsa iránt nem érdeklődnek s ha egyszer atyjuk szemét behunyta, a birtok maradványán s az adósságon megosztván, az előbbit pénzzé teszik s atyáik fészket végképp odahagyják. A más kézbe vándorolt középirtoknak nálunk többnyire ez a története. S mi válik aztán belőlük? Ezek a fiuk már levetették az apák egyszerű erkölcsét, a falusi úriember egyenességét, szívességét, bőkezűségét, a függetlenséghez való ragaszkodását; a városi művelt ember erényeit — a munka megbecsülését, a pontosságot, a rendszeretetet még nem vették fel; így készek igényeik kielégítéséért szabadságukat eladni — belőlük válnak a koncotleső, mihaszna stréberek, kik a hivatalnak csak javadalmaikat áhítják,

de az azzal járó kötelességek teljesítésére nem hajlandók. Élősködnek az elődeik becsületéből s értékesítik azt a nevet s azt az erkölcsi tőkét, melyet azok szereztek; ám azt gyarapítani vagy annak fényét nevelni nem jut eszükbe. Ez a faj hozta rossz hírbe a régi középosztályt. Ez lepi el a hivatalokat. Ennek kellene a *sine curák*. De a birtokos távolléte, még ha egészen ide nem vezet is, káros: mert egyrészt a maga szellemi és erkölcsi tőkét vonja el a vidéki társadalomtól; másrészt pedig meglazítja a kapcsolatot a nép és annak természetes vezetői közt. *A ki a népre hatni akar, annak a nép között kell élnie.* Csakis akkor fejlődhetik ki az érdekközösség a birtokosok és a nép közt. Igenis, maga az érdekközösség, nem csupán annak pusztá tudata. A városban élő földbirtokosnak egyetlen érdeke, hogy birtoka minél több készpénzt jövedelmezzen; a falun élő birtokosnak ennél sokkal nagyobb érdeke az, hogy a nép, a melynek körében él, tisztességes, jóra való és jómódú legyen. Ennélfogva törekvéseiben ugyanannyi az erkölcsi, mint az anyagi rugó; a társadalomért tenni mindig kész s a népnek hűséges tanácsadója, vezetője. Épp így van a falun élő úri nő is, a

ki szebb, gazdagabb, munkásabb, tevékenyebb életet él városi társánál, ki idegeit az élvezetekben meríti ki; azért marad amannak kedélye fiatal, míg emez idő előtt kimerül, elidegesedik. Mindezekből most már, mint társadalmi föladat, kettő domborodik ki: egyik az, hogy a föld birtokosának birtokán kell élnie — ez erkölcsi kötelesség, melynek megszegése a nép erkölcsi elvadulásában keservesen megbosszulja a magát; másik az, hogy a népszokásokat nagyobb figyelemre kell méltatni s a népet azok megtartására résztvevő érdeklődéssel buzdítani — ezt az okosság parancsolja. Tisztán a papra, tanítóra, jegyzőre bízni a nép vezetését nem helyes; mert sajnos, nálunk az első kettő nem mindig áll hivatása magaslatán, olykor pedig épp a nemzetiségi maszlag terjesztője; a harmadikban pedig nincs meg mindig a becsületnek az a szeplőtlensége, mely a bizalomnak föltétele; világért se akarom a jegyzői kart kisebbitni; de a dolog természete hozza azt magával, hogy egy ilyen fejlődésben lévő, nagyon is heterogén elemekből alakult testület sok salakot hord magával, melytől csak időjárással, az egészséges testületi közszellem kifejlődése és megerősödése után fog megtisztulni. De a

földbirtokos működésének súlyt maga birtoka s az azzal járó hatalom ad mindazokkal szemben, a kik tőle szolgálat vagy használatban bírt földek s egyéb ilyenek révén függő viszonyban vannak. A minap egy pestvideki *új földesúr* feleségétől hallottam, elegánsan raccsoló franciás kiejtéssel, a népre ezt a kifakadást: „Nem érdemlik, hogy az ember törődjék velük; nincs bennük semmi *attachement*. Még csak nem is köszönnek.” Méltóságos asszonyom, ezt az *attachement*-t meg kell érdemelni; ne restelje ön beteg béresnéjét meglátogatni, lakodalomkor a nyoszolyó-asszonyi tisztet elfogadni s egy órára a mulató nép közé vegyülni; engedje a mezítlábos kis parasztyermekeket kisasszonyaival és urfiaival játszani s ne engedje felnőtt fiainak a nép leányát játékszernek tekinteni, hanem tanítsa meg őket, hogy az embert és az emberi jogokat a parasztban is tisztelni kell; segítsen ott, a hol tud, ne csak pénzzel, de szíves szóval, nyájas vigasztalással: s fog köszönni önnek az a paraszt és áldani fogja még haló porában is s gyermekeit az ön családjá iránt való kegyeletes ragaszkodásban fogja fölnevelni. De ha ön ezt megtenni nem hajlandó; ha finom illatokhoz szokott idegei a parasztszobák bűzét (s kinek

a mulasztása az, hogy a paraszt tényleg ily egészségtelen levegőben él?) ki nem bírják: akkor tőlük se kívánjon oly ragaszkodást, a miért cserébe lennézen, szívtelen gögön kívül ön nem adhat semmit. Az nem elég, hogy térdével a földet veri a Sacré Coeur szonyeges kőpadlóján a feszület előtt; szükséges egy sugara annak a szeretetnek is, mely abban a Szent Szívben lángolt, nem a gazdagok, de a bűzhödt lakásban lakó nyomorultak iránt. Igen, erre van szükség, méltóságos asszonyom. Vigyék bele szívüket munka jókba és áldva fogja áldani önöket a nép.

Férjeiket pedig ösztönözzék a jóra, a kötelesség nemesebb fölfogására. Ki volna erre hivatottabb önöknél, kik angyalai, sugalmazó jó szellemei lehetnek családjuknak, ha akarnak, ha a szellem, báj és szépség fegyvereit, melyekkel önöket a természet olyan pazarul fölszerelte, a jó ügy szolgálatába akarják bocsátani.

Férjeik kezdeményezésére aztán sok történhetik a faluban. A kivándorlásra kész elemet okosan intézett apró bérletek kiosztásával, feles földekkel a földhöz lehet kötni; a torontáli 15.000 hold kiosztása szerencsés kezdeményezés és követésre méltó példa e nemben.

Keletkezhetnek szövetkezetek, nem csupán a gazdasági hitel kielégítésére, de tenyészállatok, vetőmag, gépek beszerzésére, termények értékesítésére; létre jöhet a kölcsönös tűzkárbiztosítás és egyéb ilyenek, a mik mind kifejlesztik az érdekközösség érzetét az úr és a paraszt közt. Tirolban már sok történt e téren. Nálunk csak itt-ott kezdenek mozogni.

Egy pestvidéki előkelő család a magafőzte pálinkáját s a magaszürte borát a saját korcsmájában árultatja; nem csupán azért, mert a dolog jövedelmező, havon kint mintegy 80 frt a tiszta haszon egy kis fáradság, utánjárás fejében, de még inkább a befolyásnál fogva, melyet ezáltal a fogyasztó földműves népre gyakorolnak. Nem kis előny az is, hogy a saját cselédségüket az italban mérsékelhetik, mert meg van szabva, hogy a korcsmáros a cselédeknek hány literig hitelezhet.

Ugyanabban a gazdaságban egymás, okos szokás dívik. Az t. i., hogy a házas cselédek készpénzbeli járandóságát nem a férfinak, de az asszonynak adják ki, hogy a férfi el ne igya. E szokás üdvösnek bizonyult s már a második nemzedék ragaszkodik hozzá; a cselédség pedig, helyességét belátva, bele nyugszik.

Idevágó életrevaló eszme az is, (Majláth gróf cikkében) hogy a nap-számosokat ne készpénzzel fizessék. Ez irányban érdekes módot gondolt ki a rima-murányi vasgyár igazgatósága. Játékbárca-forma pénzzel fizeti munkásait, mely pénzt a telep korcsmárosai, szatócsai kötelesek elfogadni; az igazgatóság nekik aztán igazi pénzre váltja be. Megjegyzendő, hogy az egész szükségletet szövetkezeti uton szerzik be. Némileg így jár el a diós-győri vasgyár igazgatósága is. A munkások így nincsenek kitéve a falusi szatócs fosztogatásának, uzsorájának s a legkitűnőbb cikkeket kapják a legjutányosabb áron.*

Hogy a korcsmáros mily hatalom a faluban, mindenki tudja; de arra ni ég kevesen gondoltak, miképp lehetne e hatalmat a közjólét szolgálatába hajtani. Az erdélyi szászok józan ösztöne eltalálta a módját.

Szász-Hermányban például egy földél alatt van a korcsma és a faluháza. Gyönyörű, rendes épület a falu főterén, a templomhoz közel. Maga a korcsma tiszta, mint a pohár s rendes, akár a szász asszony lakószobája. Benne

* Ez csak becsületes kezekben jelent jót, ellenkezőleg a munkások romlását okozza. Ebből fejtett *struck* rendszer, a melyet Anglia el is tiltott. *A szerk.*

egy jómódú szászgazda a korcsmáros. Felesége, leánya vasárnap ott méri az italt; hétköznap mennek ők is kapálni. A korcsmaszobából a kaszinóba lépnek. Ott áll a könyvtár; több szobában olvasgatnak az öregek — naptár, újság, népkönyv, van minden bőven; azután jó a tanácssterem, mely magas csarnok, akár az Alföldön a megyeháza nagyterme; körül karzat, mert hétköznap a falu vénjei tanácskoznak benne, ünnepkor pedig a falu fiatalsága perdül táncra, a falubeli ifjakkól toborzott, állandó zenekar pedig a karzatról húzza. Most tessék elképzelni ennek az egyszerű dolognak az erkölcsi hatását. A fiatalság mindig ott van a vének szeme előtt. A faluháza egyúttal a falusi multság tanyája is. Ott gyűlnek össze mulatni, ott gyűlnek össze okos beszélgetésre, e kéklajbis parasztok közt akárhány végigjárta Hohenheimot s a lipcsei egyetemet s a diplomát elnyervén, újra felvette a kék zekét s beállt parasztnak és fogja az eke szarvát és tudományát faluja ügyei nek intézésében értékesíti. A korcsmaros pedig, mikor látja, hogy az italból már elég volt s a fiatalság kezd hangos lenni, a korcsmát egyszerűen bezárja. Érdeke nem az, hogy minél többen igyák le magukat holt-

részegre, de hogy minél tisztesebben folyjon a mulatság, hogy az anyák tánckor ne féljenek leányaikat oda eresztetni. Megjegyzendő, hogy a korcsmát addig ki sem nyitják, míg a délutáni isteni tiszteletnek vége nincs. Hosszú sorban vonulnak ki a templomból — férfiak, asszonyok, ifjak, leányok, festői ünneplőben; s csak azután népesedik meg a korcsma. Lassankint miért ne lehetne ilyen viszonyokat a magyar falvakban is létre hozni?

Olvasókörök az Alföldön már igen sok helyen vannak; korcsma is van mindenütt— helylyel-helylyel becsületes parasztkézben; faluházának is kell lennie. Ezek egyesítése talán nem lehetetlen. Ez irányban már csakugyan a jegyző tehet legtöbbet, kinek módjában van a népet sok mindenre rávenni. Egy beregmegyei faluban cifra, új községházát építettek így — süppedős pocsolyaszélbe; beleépítették a falu egész vagyonát, adósságba is verték magukat; a házat azonban nedvesége miatt használni nem lehet; a nép felzudult, a jegyző megugrott, de a község pénze oda; évekig nyögheti adósságát. Ha a nyilvánvaló rosszra így rá tudja venni a falu népét, a jóra hogyne vehetné még könnyebben? De egy kis ellenőrzés is kell a szolgál-

bíróságok részéről; ne főkortesnek nézzék a jegyzőt, de becsüljék tevékenysége, munkabírása, a közügy érdekében kifejtett iparkodása szerint s itt-ott buzdítsák is szép szóval, tettel. Még többet lehet elérni ott, a hol a pap s tanító ily helyes célra a jegyzővel összefog. A tanító aztán megcsinálhatja a daloskört is. Kedvét leli ebben a fiatalság és szívesen elmarad érte a korcsmából. Bácskában naponkint más legény gondoskodott olajról a lámpába, hogy a téli estéken énekelhessenek.

Ha egyszer az olvasókör megvan, ele sokszor még előbb is, könnyű a népszerű fölolvásó estéket meghonosítani, főképp nagyobb községekben. Fődolog az, hogy ezeken a népet érdeklő dolgok kerüljenek szóba s a nép ott lássa vezetőit is, t. i. a falu értelmiségét. Komáromban a református egyház kezdett ily előadásokat a népnek egyre növekvő érdeklődése mellett; egy-egy komolyabb tárgyú fölolvásás, egy-egy mulattató történet; egy-egy szavalás került sorra; azután ének is mindig — zsoltár és világi ének. De főclolog, hogy ott volt mindig maga a püspök az egyházi elöljárókkal s imádsággal maga nyitotta meg az összejövetelt és megadta annak alap-

hangját. Kisebb helyeken szűkebb keretben ugyanezt lehet tenni. Szóba hozható alkalmilag sok oly dolog, mely a nép életkörébe vág. Fölvilágosítás gyakorlati dolgokról, minők a posta, távirda kezelése, közegészségügy, törvényes kamat, stb. Végzetes hiba az, hogy maguk népiskoláink az ilyesmit teljesen figyelmen kívül hagyják s a mezítlábos parasztfiút a jelzői mellékmondattal nyaggatják; de bezzeg arra nem tanítják meg, hogy kell egy utalványt kitölteni vagy egy postai csomagot földadni s ha a paraszt-asszony katona-fiának pénzecskét vagy harapni valót küld, az utalvány megírásért is kénytelen fizetni a falusi szatócsnak, a ki azt elvállalja. Temérdek hibát követ el, temérdek kárt okoz magának a paraszt, merő tudatlanságból. Hogy csak többet ne említsek: ott van a váltó; megengedik, hogy éljen vele, de jelentőségéről, veszedelmes természetéről föl nem világosítják; a maga kárán tanulja meg, a mikor már késő. Példa rá az ungi falvak vagyonából kicsöppent népe. Párisban jegyzők, ügyvédek a hét meghatározott napján ingyen látják el jogi tanácschal a szegény embert; ez az intézmény ma már sokfelé elterjedt. Vajjon a mi törvénytudó embereink

nem áldozhatnának így a kaláberezésre szánt időből egy-két órát a közjónak? Egészségügyi dolgokról meg nem tehetnék ugyanezt orvosaink, a körorvosok, mikor körüket látogatják? A helyett, hogy botjukkal üssék ki a szellőzetlen szoba ablakát, orvos urak, nem lennének hajlandók egy kis preventívára, a nép oktatására? Hát honnan tudjon a baj ellen védekezni az a *buta paraszt*, mikor neki soha senkije, se papja, se tanítója, se doktora ilyesmiről egy szót se szólt, hanem meghagyta babonájában, javasasszonyainak körme közt? Egy szidás, egy lemarházás nem elég. Természettudományi ismeretekre van szükség; megm agyai ázására az élettan, a vegytan, a fizika idevágó törvényeinek, oly modorban, hogy azt a tanulatlan parasztész is megértse. De foglalkozni kell a néppel, nem sajnálni tőle a fáradtságot, az oktatást. E nélkül minden hatásági intézkedés hiábavaló.

A mezőgazdasági tanfolyamoknak *nagyobb városokban* való fölállítása, a mit dr. Thiel javasol, alig vezetne célra. Mert hol venné a kisközgazda a költséget a városi tartózkodásra? Meg a gazdaságát se hagyhatja el annyi időre. E helyett talán jobb volna téli vándortanfolyamok szervezése a faluk-

ban, már csak azért is, mert az okos, körültekintő tanító ott, mindjárt a helyszínén, adhatná meg a szükséges útbaigazítást mindegyik gazdának. Ily dolgokban a legfényesebb elmélet is hiábavaló: itt kizárólag a tényleges helyi viszonyokat lehet tekintetbe venni. Azért minden magának a tanítónak egyéniségén fordul meg. Ha abban megvan a kellő gyakorlati érzék, a viszonyok gyors fölfogása s az azokhoz való alkalmazkodó képesség, akkor oktatása lehet gyümölcsöző; de ha ez nincs meg benne; ha elméleteken lovagol s oktatását oly föltételekhez köti, mik az illető helyen meg nincsenek: akkor fáradsága teljesen hiábavaló; kár az eltöltött időért s jobban teszi, ha iskolai katedrát keres magának.

Nem szükséges azonban, hogy az ilyenemű gyakorlati oktatást külön vándortanító végezze. Megteheti azt akár melyik okos, józan gondolkozása pap, tanító, jegyző, vagy akár maga a birtokos is. Ha a hangot eltalálja, még többre mehet, mint az idegen, a viszonyokkal s az egyénekkal nem ismerős vándortanár, kinek sokszor már egyéniségétől is inkább idegenkedik a nép, sőt apró különcségei miatt esetleg ki is gúnyolja s a *le ridicule*

elve igaznak bizonyul itt is s meg-
ö l i a z ügyet.

A kereskedelmi miniszter által ter-
vezett háziipari vándortanfolyamok
s i k e r e is az alkalmazandó egyének
arravalóságán fog megfordulni. Csak-
hog y e téren — pénzbeli befekte-
tésről lévén szó — még nagyobb óva-
tossággal kell eljárni, nehogy oly ipar-
á g a t kezdjenek művelni, mely vagy
a vidék viszonyainak meg nem felel,
vagy melynek fogyasztó közönsége
könnyű szerrel nem akad, vagy mely-
nek föltételei az illető helyen teljes
számban megnincsenek. Ily dolgokban
a pusztá jóakarát nem elég; az ügyet
esetleg kompromittálhatja s aztán
örökre lehetetlenné teszi. Minden vi-
déken akad néhány gyakorlati észjárású
a viszonyokkal ismerős, okos uriem-
ber; ezek nézetét szükséges az ilyesmi-
ben meghallgatni, mert a központból
kiküldött legderekabb szakember sem
hozhat létre semmi maradandót a talaj
ismerete nélkül, a melyre építeni akar.

Ezzel aztán, ha helyes alapon hajt-
ják végre, meg lesz oldva a téli munka
kérdése, mely a bajoknak egyik
f ő forrása. De új jövedelmi források
nyilván meg a nép számára, segíteni fog
annak nyomorán is; ha a népet kellő
mennyiségű munkával ellátják, az lesz

a jótékonyság gyakorlásának is legokosabb, sőt talán egyedül észszerű módja. Legyen szabad itt egy dolgot fölemlítnem. Páris erkölcsileg és anyagiilag legnyomorultabb külvárosában alakult egy egyesület, a *Notre Dame du Rosaire*. Ez adományokat nem oszt, hanem munkával látja el főképp a családanyákat. Ott voltam a kiosztásnál. A lovasság számára abrakoló tarisznyát, törölörongyot, katona-inget, kórházi inget, lepedőt, törülközőt, szennynek való zsákot, munkásbluzt s egyéb ilyeneket osztottak ki nekik; tehát csupa oly munkát, a mit haza vihetek s otthon, a homályosan égő lámpa mellett is, gyermeküket ringatva vagy főzés közben is elvégezhetek. Egy család kapocsfelvarrásból él (t. i. a gyárosnak varrja föl az eladandó kapcsot párosával a papírlemezre.) Mások a gombokat varrogatják így fel. Főképp városokban temérdek ily könnyű munka akad (gomblyukvarrás, ruhajegyzés, törölőszegés s egyéb ilyenek), a mely állandóan kenyeret adhatna nem egy szorgalmas háznépnek. Ma még az ügyes, megbízható munkásnő nálunk kevés — nem rég beszéltem egy fővárosi előkelő kereskedővel, ki panaszkodott, hogy a finomabb fehérnemű varrásához kénytelen bécsi

munkásnőket hozatni, mert a mieink pontatlanok és nem megbízhatók. Ez irányban a nőipariskolák tehetnének igen sokat ügyes detailmunkások képzése által. Helyes volna, ha az iparfelügyelők figyelmüket kiterjesztenék erre is. Hány százezer forint vándorol ki tőlünk évente csak kézelőért, gallérért, kötényért, férfi-nyakkendőért, blúzért? Holott mind e cikkeket bármely ügyesebb magyar munkásnő is el tudná készíteni. Csakhogy szervezni kell a dolgot: tömöríteni az erőket. S persze, a kereskedők részéről is szükséges a jóindulat. Bár azt végzetes hibának tartanám, ha — a mit minapi szegedi kongresszusokon indítványozott valaki — a selejtesebb munkát is elfogadnák, ha magyar. Ellenkezőleg: arra kell törekedni, hogy a készítmény legyen minél kitűnőbb; akkor majd leveri a versenyben az idegent

*

Nem fárasztóm tovább az olvasót. Hisz e tárgy kimeríthetetlen. Ugyis csak egy-két eszmét akartam fölvetni, a mely az okos, helyes munkának kiindulási pontja lehet.

Egyet azonban nem mellőzhetek. Mint tudjuk, a teendő nagyon sok, a feladatok sokfélék s a baj forrása igen sok esetben nem a rosszakarat, hanem

egyszerűen a vezetésre hívatottak tájékoztatlansága. A mi nem csoda. A társadalmi föladatok oly rohamosan fejlődtek ki az utóbbi évtizedek társadalmi átalakulásai és forrongásai nyomában, hogy az elméket készületlenül találták megoldásukra. Legkészületlenebb maga az iskola, mely még nem ért rá belátni a rá váró új munkakört e fejleményekkel szemben. Hogy a társadalmi föladatok megoldására — főképp a vezető elemül hívatott középiskolai s egyetemi fiatalságot, valamint a tanítóképzők s papnöveldek tanulóit és az erdészeti s gazdasági akadémiák hallgatóit is elő kell készíteniök: az eddigelé, legalább nálunk, *nem igen jutott eszébe senkinék*. A régi tanterv ily dolgokról nem tud; a mi természetes. De ma e kérdések oly parancsolólag lépnek elénk, hogy azok elől kitérnünk többé nem lehet. A történelmi, földrajzi, alkotmánytani oktatás lépten-nyomon nyújt alkalmat az okos tanárnak a szociológiai elem beszövésére s analógiák feltüntetésére. Sőt maga az irodalmi oktatás is — a Ludas Matyi, a Bánk bán, a Magyar Nemes s egyéb ilyenek tárgyalása — mintegy fölhívja az okos tanárt a szociális föladatok iránt való érzék fölbresztésére. E részletek magukra a tanárookra tartoznak,

tudom; talán lesz alkalmam illetékes helyen is foglalkozni e kérdéssel. Itt csak azért említem őket, mert tapasztaltam, hogy az okos apa oktatásaival igen sokszor kipótolhatja az iskolai tanítás hiányait. Ahhoz nem kell tanári diploma, csak egy kis szív és egy kis józan ész, hogy a fiákban a társadalom iránti kötelesség érzetét fölébreszszük. És persze, egy kis jó példa. Főképp olyan apák tehetik ezt, kik fiaikat otthon neveltetik vagy városban lakván, szemük előtt iskoláztatják.

Egy azonban bizonyos: hogy a társadalmi bajok gyógyulása csak akkor várható, ha ahhoz a maga hatáskörében minden tényező hozzájárul. Csillapító szerekekkel a szervezetben dülő mérgek pusztítását megakasztani nem lehet; még kevésbé lehet annak életerejét visszaadni. Ehhez gyökeres gyógyítás kell.